

~ МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ~

УДК 65.011.4

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-5-6-318-319-116-122>

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Гуменюк І.О., студентка 2-го року аспірантури спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», Одеський національний економічний університет, м.Одеса, Україна
e-mail: ilona_gumenyuk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1424-6904

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню питань, які стосуються теоретичних основ управління інтелектуальним капіталом підприємства. Мета дослідження полягає у вивченні різних підходів до визначення, особливостей управління інтелектуальним капіталом підприємства та складання механізму ефективного управління ІК на підприємстві. При проведенні наукового дослідження використані методи аналізу, синтезу, узагальнення, розрахунково-аналітичний, графічний методи, коефіцієнтний аналіз та системний підхід. Результатом дослідження є розкриття економічної сутності поняття «інтелектуальний капітал» та запропоновано ефективний циклічний механізм управління інтелектуальним капіталом на підприємстві. Проаналізовано вплив управління ІК на фінансові показники підприємства, такі як прибутковість, активи та ринкова капіталізація. Наукові результати, отримані у результаті проведення дослідження, мають не тільки теоретико-методичне, а й прикладне значення для вирішення конкретних практичних проблем на промислових підприємствах для управління оборотним капіталом. Перспективи подальших наукових досліджень повинні бути спрямовані на вирішення питання щодо покращення механізму управління інтелектуальним капіталом в усіх сферах діяльності підприємства; пошуку резервів та шляхів покращення інтелектуального капіталу підприємства.*

***Ключові слова:** інтелектуальний капітал підприємства, алгоритм управління інтелектуальним капіталом підприємства.*

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF INTELLECTUAL CAPITAL MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

Ilona Humenuik, 2nd-year postgraduate student specialty 076 "Entrepreneurship, trade and exchange activities", Odessa national economic university, Odessa, Ukraine
e-mail: ilona_gumenyuk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1424-6904

***Abstract.** The article is dedicated to the study of issues related to the theoretical foundations of intellectual capital (IC) management in enterprises. The aim of the research is to examine various approaches to the definition and characteristics of IC management in enterprises and to develop an effective IC management mechanism. The research employs methods of analysis, synthesis, generalization, computational-analytical methods, graphical methods, ratio analysis, and a systematic approach. The result of the study reveals the economic essence of the concept of "intellectual capital" and proposes an effective cyclical mechanism for managing IC in enterprises. The impact of IC management on financial indicators such as profitability, assets, and market capitalization is analyzed. The scientific results obtained from the study have both theoretical-methodological and practical significance for solving specific practical problems in industrial enterprises related to working capital management. Prospects for further research should focus on improving the IC management mechanism in all areas of enterprise activity and finding reserves and ways to enhance the intellectual capital of the enterprise.*

***Keywords:** intellectual capital of the enterprise, intellectual capital management algorithm.*

JEL Classification: M210, O340, G320.

Постановка проблеми. Умови інноваційної економіки призводять до суттєвих змін у технологічній основі суспільного виробництва. В цьому контексті особливу вагу набуває інтелектуальний капітал, який стає основним ресурсом для підвищення конкурентоспроможності та вирішальним фактором збільшення ринкової вартості сучасних підприємств.

Особливості інтелектуального капіталу, його поширення та зростання важливості в конкурентній боротьбі вимагають впровадження в корпоративному управлінні вітчизняних підприємств спеціального типу діяльності - управління інтелектуальним капіталом, що

повинно бути враховано у всіх проектних і організаційних процесах на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів у своїх працях приділяли увагу питанню управління інтелектуальним капіталом на підприємстві. Серед таких вчених особливо можна виділити наступних: Ю.О. Юченко, Є.В. Нанівська, Я.О. Топільницька, І. Проніна, А.Ліманські, І. Ткач, С.М. Ілляшенко, О.Морозов і багатьох інших. Вченими здійснено розробку категорійної основи інтелектуального капіталу, розкрито його сутність та зміст, визначено структуру та розглянуто практичні аспекти активізації економічного розвитку на основі інтелектуального капіталу. Проте, досвід господарювання свідчить, що управління інтелектуальним капіталом, особливо на рівні підприємств, має недостатньо систематичний характер. Зазвичай, увага приділяється лише окремим складовим його елементам.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Навіть при наявності великої кількості наукових праць та значних досягнень в області теоретичного обґрунтування управління інтелектуальним капіталом (ІК), дослідники досі недостатньо звертали увагу на аналіз реального стану системи управління ІК та її впровадження на сучасних підприємствах. Необхідно звернути увагу на це важливе питання та продовжувати дослідження для більш глибокого розуміння проблем та розвитку практичних рішень у цій області.

Мета дослідження. Мета даної статті полягає у вивченні різних підходів до визначення, особливостей управління інтелектуальним капіталом підприємства, а також у розробці алгоритму для управління інтелектуальним капіталом на підприємстві.

Основний матеріал. Теоретична сутність інтелектуального капіталу підприємства відображає його концептуальні основи та ключові аспекти. Інтелектуальний капітал визначається як накопичена сукупність знань, навичок, досвіду, інноваційного потенціалу, репутації та інтелектуальної власності, що належать підприємству.

Ця форма капіталу відрізняється від матеріальних активів і фінансових ресурсів, оскільки вона базується на інтелектуальних ресурсах підприємства. Інтелектуальний капітал має велике значення для підприємства, оскільки він сприяє створенню конкурентної переваги, інноваційному розвитку, ефективному управлінню та збільшенню ринкової вартості [1, с.256].

Інтелектуальний капітал є економічною категорією, яка має складну структуру та багатоаспектний характер. Вивчення інтелектуального капіталу здійснюється з різних перспектив, включаючи аналіз його цінностей, процесу формування та отримання результатів (див. Таблицю 1).

Таблиця 1

Визначення поняття «інтелектуальний капітал»

Підхід	Автор	Визначення
З позиції цінностей	В. Садовський	під інтелектуальним капіталом розуміють знання, навички, досвід, які є невід'ємними від їх носія – людини
	Б. Леонт'єв [2, с.256]	розглядає це поняття як вартість усіх наявних інтелектуальних активів, враховуючи інтелектуальну власність, природні та надбані розумові здібності й навички, а також нагромаджені бази знань і корисні відносини з іншими суб'єктами
З позиції процесу формування	А. Василик	твердить, що інтелектуальний капітал – це авансована інтелектуальна вартість, що в процесі свого обігу та кругообігу приносить додаткову вартість
	Головінов О.М. [3, с.26-34]	зазначає, що інтелектуальний капітал – це знання, яке можна конвертувати у вартість, перетворити на прибуток та оцінити.

З позиції отримання результатів	Гусаковська Т.О [4, с.50]	під інтелектуальним капіталом розуміє нематеріальні активи, які слугують підґрунтям існування та конкурентних переваг підприємства.
	Д. Клейн [5, с.200]	під терміном «інтелектуальний капітал» розуміють інтелектуальний матеріал, який формалізований, зафіксований і використовується для виробництва більш цінного майна.

Загалом, теоретична сутність інтелектуального капіталу підприємства розкриває його значення, складові елементи та вплив на успішність та конкурентоспроможність організації.

Людський капітал виявляється у розумових можливостях персоналу підприємства для досягнення його цілей, таких як досвід, навички, компетентність, внутрішня мотивація, творчість, інноваційність, комунікабельність, таланти, інтелект та підприємницькі здібності. Капітал відносин включає сукупність стійких та довірливих відносин підприємства з клієнтами, постачальниками матеріальних ресурсів, виробничими партнерами та іншими компаніями, а також його репутацію. Інтелектуально-технологічний капітал охоплює знання, сформалізовані в інженерних, програмних або дизайнерських розробках, включаючи технології, винаходи, технічні інновації, дизайн продуктів, штучний інтелект та інше програмне забезпечення. Організаційний капітал представляє собою інституціолізовані знання та характеристики системи організації діяльності, включаючи структуру, культуру, процедури, системи управління, комунікації та мотивацію.

Інтелектуальний капітал, за принципом функціональної організації, представляє собою складну та відкриту систему, яка постійно відтворюється. Ця система формується під впливом різноманітних факторів зовнішнього середовища, таких як активні елементи, що знаходяться поза межами підприємства. Водночас, внутрішній розвиток системи визначається передумовами та змінними внутрішньої інфраструктури, які знаходяться в межах підприємства і є результатом управлінських рішень. Ці фактори відображають параметри функціонування підприємства [6, с.44-49].

Управління інтелектуальним капіталом вимагає створення системи, яка забезпечить моніторинг змін в організації та сприятиме розробці конкретних рекомендацій для ефективного управління його складовими. Можна розглядати будь-який механізм управління як систему елементів управління (цілей, функцій, методів, структури, суб'єктів управління) та об'єктів управління, в рамках якої відбувається цілеспрямоване перетворення впливу елементів управління на необхідний стан або реакцію об'єктів управління, і має вхідні передумови та результуючу реакцію. Для ефективного управління інтелектуальним капіталом підприємство повинно створити систему, яка дозволяє розробити конкурентну стратегію, засновану на знаннях та інтелектуальному капіталі [7, с.50].

При плануванні системи управління інтелектуальним капіталом важливо враховувати закономірності, які супроводжують процес його циркуляції. З цією метою система повинна бути розроблена як структурований і цілісний підхід до управління інтелектуальним капіталом, визнавши його стратегічно важливим активом підприємства. Головною метою такої системи є підвищення вартості інтелектуального капіталу в довгостроковій перспективі як складової частини загальної вартості підприємства. Крім того, система спрямована на розширення організаційних можливостей, стимулювання інноваційної активності, підвищення якості і науково-технічного рівня виробництва продукції, яка має попит на ринку. Всі ці аспекти повинні бути узгоджені зі стратегією та бізнес-процесами підприємства [8, с.98-99].

Управління інтелектуальним капіталом представляє собою неперервний циклічний процес, спрямований на досягнення розширеного відтворення цього капіталу. Цей процес передбачає послідовне виконання ряду ключових етапів, які взаємодіють між собою та систематично моніторяться з метою прогнозування майбутніх результатів.

Циклічний алгоритм управління інтелектуальним капіталом підприємства можна скласти наступним чином: (Рис.1)

Рис.1 . Циклічний алгоритм управління інтелектуальним капіталом підприємства.

Джерело: розроблено автором на підставі [6]

Розглянемо детальніше основні етапи запропонованого механізму та необхідні дії від управлінців підприємства на кожному етапі:

1. Аналіз поточного стану інтелектуального капіталу:
 - Оцінити наявні ресурси і засоби, включаючи знання, ноу-хау, технології, людські ресурси тощо.
 - Визначити потреби та потенціал інтелектуального капіталу для досягнення стратегічних цілей підприємства.
 - Виявити переваги та недоліки існуючої системи управління інтелектуальним капіталом.
2. Планування стратегії управління інтелектуальним капіталом:
 - Встановити конкретні цілі, завдання та ключові показники продуктивності для управління інтелектуальним капіталом.
 - Розробити стратегії, які сприятимуть підвищенню вартості, ефективності та конкурентоспроможності інтелектуального капіталу.
 - Визначити ресурси, необхідні для реалізації стратегій.
3. Впровадження стратегії управління інтелектуальним капіталом:
 - Забезпечити мобілізацію інтелектуальних ресурсів та їх ефективне використання.
 - Впроваджувати інструменти і технології для збору, зберігання, обробки та передачі знань та інформації.
 - Створити систему навчання, розвитку та збереження інтелектуального капіталу.
4. Моніторинг та оцінювання результатів:
 - Проводити регулярний аудит інтелектуального капіталу для оцінки стану, досягнень та недоліків.
 - Аналізувати ефективність застосованих стратегій та впроваджуваних заходів управління інтелектуальним капіталом.
 - Коригувати стратегії та дії з урахуванням отриманих результатів.
5. Перезавантаження циклу:
 - На основі отриманих даних та оцінок, внести зміни до планування та стратегій управління інтелектуальним капіталом.
 - Повторити цикл аналізу, планування, впровадження та моніторингу з оновленими підходами та цілями.

Цей циклічний алгоритм допомагає підприємству систематично управляти своїм інтелектуальним капіталом, забезпечуючи його ефективне використання, зростання і

створення конкурентної переваги на ринку [4, с.50].

Взаємодія між стратегічним менеджментом підприємства та управлінням інтелектуальним капіталом призводить до їх інтеграції, оскільки інтелектуальний капітал повинен стати фундаментом стратегічного розвитку підприємства. Зростаючі тенденції та вплив інтелектуального капіталу також свідчать про необхідність розвитку стратегічного менеджменту інтелектуального капіталу. Саме використання інтелектуального капіталу підприємства дозволяє подолати негативні фактори непостійного зовнішнього середовища.

Висновки. Інтелектуальний капітал виявляється ключовим елементом конкурентної переваги підприємства. Він дозволяє зберігати, використовувати та розширювати знання, навички, інновації та інші інтелектуальні ресурси, що забезпечують підприємству конкурентну позицію на ринку. Інтелектуальний капітал сприяє покращенню продуктивності праці та оптимізації робочих процесів. Використання знань, інтелектуальної власності та інших ресурсів дозволяє зменшити витрати матеріальних, фінансових та часових ресурсів, підвищити якість та ефективність виробництва.

Управління інтелектуальним капіталом виступає як потужний інструмент для вирішення актуальних проблем, з якими стикаються сучасні підприємства в наявних ринкових умовах господарювання.

Ефективне управління інтелектуальним капіталом дозволяє підприємству використовувати свій потенціал та ресурси для досягнення стратегічних цілей. Це включає організацію збору, зберігання, передачі та застосування знань, створення сприятливого середовища для інновацій та розвитку персоналу.

Для ефективного управління інтелектуальним капіталом була розроблена циклічна схема процесу та послідовність етапів, які можуть бути рекомендовані підприємствам різних галузей та різних масштабів діяльності. Її використання дозволить більш ефективно використовувати знання персоналу та інтелектуальну власність; удосконалити робочі процеси, внаслідок чого очікується збільшення продуктивності праці й зменшення витрат матеріальних, фінансових ресурсів та ресурсів часу; збільшити обсяги виробництва, і як наслідок, доходи в та прибутку; підвищити інвестиційну привабливість підприємства.

Список літератури

1. Нанівська Є.В. Інтелектуальний капітал підприємств: сутність і значення в сучасних умовах. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. 2020. Вип. 21(15). С. 256 - 262.
2. Леонтьєв Б. Багатоцільовий підхід до управління інтелектуальним капіталом підприємства. Економічна кібернетика. 2004. №1-2. С. 63-70.
3. Головінов О.М. Функції людського капіталу, їхній взаємозв'язок і ієрархія Торгівля і ринок України. 2018. Вип. 15, Т. 1. С. 26-34.
4. Гусаковська Т.О. Інтелектуальна власність підприємства як основний ресурс його інноваційного розвитку. Матеріали IV наук.-практ. конф. «Соціально-економічний розвиток України на початку XXI століття». Полтава: ПІБ МНТУ. 2018. С. 125-128.
5. Die griechische Logistik und die Entstehung der Algebra in: Quellen und Studien zur Geschichte der Mathematik, Astronomie und Physik, Abteilung B: Studien, Band 3, Erstes Heft, Berlin. 1934. P. 18-105.
6. Дробчак С. З. Особливості управління капіталом підприємства у процесі інтеграції України в глобальну економіку знань. Актуальні проблеми економіки. 2005. № 11. С. 44 - 49.
7. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. К.: Т-во «Знання», КОО, 2021. 254 с.
8. Літвінов О. В. Визначення сутності інтелектуального капіталу. Modern Economics. 2018. № 11. С. 98–104. URL: [https://doi.org/10.31/modecon.V11\(2018\)-16](https://doi.org/10.31/modecon.V11(2018)-16) (дата звернення: 11.04.2020).
9. Міценко Н. Г., Літвінов О. С. Управління розвитком інтелектуального капіталу підприємства з орієнтацією на цілі, можливості, ефективність та інноваційність. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2020. № 6 (288). С. 134 -139.
10. Майборода В. М. Управління інноваційним розвитком підприємств сфери послуг. Підприємництво і торгівля. 2022. №33. С. 49-52.
11. Літвінов О. С. Прийняття управлінських рішень щодо розвитку інтелектуального

капіталу підприємства. *Modern Economics*. 2020. № 22(2020). С. 36-43.

12. Пилипенко О. С. Забезпечення розвитку інноваційного потенціалу вітчизняних підприємств на основі використання нових бізнес-моделей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 12. Ч. 2. С. 87-89.

13. Літвінов О. С. Інтелектуальний капітал підприємства: сутність, оцінка, розвиток : монографія. Одеса : Астропринт, 2019. 392 с.

14. Ротань Н. В. Удосконалення організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом підприємств . *Інтелект XXI*. 2018. № 3. С. 173-177.

15. Ротань Н. В. Управління розвитком інтелектуального капіталу підприємств : автореф. дис. канд. економ. наук : спец. 08.00.04 Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) Харків, 2018. 25 с.

16. Верба, В. А., & Олійник, В. В. (2021). Формування інтелектуального капіталу підприємства: концептуальні підходи та практичні рекомендації. *Економіка та управління національним господарством*, 7(2), 2021, С.112-123.

17. Коваленко, Л. М. Управління інтелектуальним капіталом на підприємствах України: сучасні виклики та перспективи. *Фінанси, облік і аудит*, 5(1), 2023, С. 34-45.

18. Мельник, Ю. В. Інтелектуальний капітал як фактор сталого розвитку підприємства. *Менеджмент і підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*, 12(4), 2021, С.56-63.

References

1. Nanivska, Ye.V. (2020). Intellectual capital of enterprises: essence and significance in modern conditions. *Naukovyy visnyk Natsional'noho lisotekhnichnoho universytetu Ukrayiny*, 21(15), 256-262. [In Ukrainian].

2. Leontiev, B. (2004). Multipurpose approach to the management of intellectual capital of the enterprise. *Ekonomichna kibernetyka*, 1-2, 63-70. [In Ukrainian].

3. Holovinov, O.M. (2018). Functions of human capital, their interconnection and hierarchy. *Torhivlya i rynek Ukrayiny*, 15(1), 26-34. [In Ukrainian].

4. Husakovska, T.O. (2018). Intellectual property of the enterprise as the main resource of its innovative development. *Materials of the IV scientific-practical conference "Socio-economic development of Ukraine at the beginning of the XXI century"*. Poltava: PIB MNTU, 125-128. [In Ukrainian].

5. Die griechische Logistik und die Entstehung der Algebra in: *Quellen und Studien zur Geschichte der Mathematik, Astronomie und Physik, Abteilung B: Studien, Band 3, Erstes Heft*, Berlin, 1934, p. 18-105 und *Zweites Heft*. Berlin, 1936, 122-235.

6. Drobchak, S.Z. (2005). Features of enterprise capital management in the process of Ukraine's integration into the global knowledge economy. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 11, 44-49. [In Ukrainian].

7. Hrishnova, O.A. (2021). Human capital: formation in the system of education and professional training. Kyiv: Znannya Society, KOO. [In Ukrainian].

8. Litvinov, O.V. (2018). Determining the essence of intellectual capital. *Modern Economics*, 11, 98-104. URL: [https://doi.org/10.31/modecon.V11\(2018\)-16](https://doi.org/10.31/modecon.V11(2018)-16) (11, April 2020). [In Ukrainian].

9. Mitsenko, N.H., Litvinov, O.S. (2020). Managing the development of intellectual capital of the enterprise with a focus on goals, opportunities, efficiency, and innovation. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, 6(288), 134-139. [In Ukrainian].

10. Maiboroda, V.M. (2022). Management of innovative development of service enterprises. *Pidpryyemnytstvo i torhivlya*, 33, 49-52. [In Ukrainian].

11. Litvinov, O.S. (2020). Making management decisions regarding the development of intellectual capital of the enterprise. *Modern Economics*, 22, 36-43. [In Ukrainian].

12. Pylypenko, O.S. (2017). Ensuring the development of innovative potential of domestic enterprises based on the use of new business models. *Naukovyy visnyk UzhNU*, 12(2), 87-89. [In Ukrainian].

13. Litvinov, O.S. (2019). Intellectual capital of the enterprise: essence, evaluation, development: monograph. Odessa: Astroprint . [In Ukrainian].

14. Rotan, N.V. (2018). Improvement of the organizational and economic mechanism of intellectual capital management of enterprises. *Інтелект XXI*, 3, 173-177. [In Ukrainian].

15. Rotan, N.V. (2018). Management of the development of intellectual capital of enterprises: abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Economic Sciences: specialty 08.00.04 Economics and enterprise management (by types of economic activity). N.V. Rotan. Kharkiv, 25. [In Ukrainian].
16. Verba, V.A., Oliinyk, V.V. (2021). Formation of the intellectual capital of the enterprise: conceptual approaches and practical recommendations. *Ekonomika ta upravlinnya natsional'nym hospodarstvom*, 7(2), 112-123. [In Ukrainian].
17. Kovalenko, L.M. (2023). Management of intellectual capital at enterprises of Ukraine: current challenges and prospects. *Finansy, oblik i audyt*, 5(1), 34-45. [In Ukrainian].
18. Melnyk, Yu.V. (2021). Intellectual capital as a factor of sustainable development of the enterprise. *Menedzhment i pidpryyemnytstvo v Ukrayini: etapy rozvytku problemy stanovlennya ta rozvytku*, 12(4), 56-63. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.06.2024
Прийнята до публікації 10.06.2024